

УДК 343.985:(343.713:343.341)(477.61/62)

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВИМАГАНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ТЕРОРІСТИЧНИМИ УГРУПОВАННЯМИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРІТОРІЇ УКРАЇНИ

Шевченко А.А., бакалавр права

Інститут кримінальної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті досліджено стан наукових та практичних напрацювань із зазначеного питання, проаналізовано нормативно-правову базу, яка регулює кримінально-правові відносини, що пов'язані із вчиненнями вимагань терористичними угрупованнями на сході України; обґрунтовано необхідність розроблення єдиної методики розслідування вимагань, які вчиняються терористами; аналізується можливість впровадження особливого процесу розслідування вимагань на окупованій території, узаконення нових методів розслідування на базі новітніх технологій. Визначені основні проблеми, які виникають на сьогоднішній день перед правоохоронними органами під час розслідування цієї категорії злочинів. За результатами дослідження запропоновано основні способи оптимізації процесу розслідування вимагання, що здійснюють терористи ДНР та ЛНР на Донбасі.

Ключові слова: вимагання, тероризм, терористичні угрупування, антитерористична операція, методика розслідування.

В статье исследовано состояние научных и практических наработок по указанному вопросу, проанализирована нормативно-правовая база, регулирующая уголовно-правовые отношения, связанные с совершением вымогательств террористическими группировками на востоке Украины; обоснована необходимость разработки единой методики расследования вымогательств, совершаемых террористами; рассмотрена возможность внедрения особого процесса расследования вымогательств на оккупированной территории, а также узаконивание новых методов расследования на базе новейших технологий. Определены основные проблемы, которые возникают на сегодняшний день перед правоохранительными органами при расследовании данной категории преступлений. По результатам исследования предложены основные способы оптимизации процесса расследования вымогательств, осуществляемых террористами ДНР и ЛНР на Донбассе.

Ключевые слова: вымогательство, терроризм, террористические группировки, антитеррористическая операция, методика расследования.

Shevchenko A.A. ON SOME ISSUES OF INVESTIGATION OF EXTORTION COMMITTED BY TERRORIST GROUPS IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY OF UKRAINE

The paper studied the state of scientific and practical developments on this issue, analyze the legal and regulatory framework governing the criminal legal relations connected with the commission of extortion by terrorist groups in eastern Ukraine, the necessity of developing a uniform methodology for investigation of extortion committed by terrorists, analyzed the possibility of introducing special investigative process extortion in the occupied territories, the legalization of new investigative techniques based on the latest technologies. The main problems that arise today in front of the law enforcement agencies in the investigation of this category of crime. The study suggested the main ways to optimize the process of carrying out an investigation of extortion terrorists DNR and LNR in Donbas.

Key words: extortion, terrorism, terrorist ugropuvannya, anti-terrorist operation, method of investigation.

Постановка проблеми. Буквально ще десятиліття тому у вітчизняній літературі, коли мова йшла про тероризм, то, як правило, згадували виключно далеке зарубіжжя: Латинську Америку, Близький Схід, Західну Європу тощо. Але ситуація, яка склалася сьогодні на Сході України, яскраво показує, що проблема тероризму в Україні тепер є досить актуальною. Історично вважається, що тероризм як такий з'явився у 2-й пол. XIX ст. З цього часу терористичні дії перетворились на універсальний засіб вирішення багатьох проблем, що виникають у суспільному житті. У XXI ст. говорити про глобальний світовий тероризм почали тільки після 11 вересня 2001 року, коли відбулося трагічне зруйнування нью-йоркських близнюків, що яскраво висвітило нові проблеми третього тисячоліття [1, с. 13–17].

В Україні, незважаючи на те, що на початку 90-х років на теренах колишнього СРСР мала

місце практика тероризму (у формі вбивств депутатів, журналістів, профспілкових та політичних лідерів, захоплення заручників, нападів на офіси відомих фірм та політичних партій, підривів вокзалів, викрадення літаків тощо), але все ж історично доведено, що тероризм для нашої держави – явище нехарактерне. На підтвердження цього слід зазначити, що відповідно до останньої оцінки режиму боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, що проводилася експертами комітету Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Україна не страждала від внутрішніх терористичних інцидентів, хоча правоохоронні органи іноді кваліфікували деякі злочини як терористичні акти [2, с. 145].

Аналіз кримінальних справ, які розслідувалися слідчими органами СБУ України, пов'язаних зі сконенням терористичних актів, давав

підстави стверджувати, що вказані злочини вчинені здебільшого з хуліганських мотивів або з метою перерозподілу власності та не пов'язані з організованою терористичною діяльністю. Також детальне дослідження кримінальних справ та проваджень показало відсутність підстав причетності до терористичної діяльності, не було виявлено ніяких ознак участі фізичних чи юридичних осіб в Україні або за кордоном з метою фінансування тероризму. Але ситуація в наші державі кардинально змінилася навесні 2014 року.

Мета – проаналізувати нормативно-правову базу, яка регулює кримінально-правові відносини, що пов'язані із вчиненнями вимагань терористичними угрупованнями на сході України.

Виклад основного матеріалу. Першого березня 2014 року Рада Федерації Росії підтримала звернення Володимира Путіна про дозвіл на застосування Збройних сил Російської Федерації за кордоном. Вже з початку березня 2014 року на Сході України почали діяти незаконні територіальні формування «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», які ведуть масштабну терористичну діяльність. Згідно з офіційною статистикою з середини квітня 2014 року по 27 липня 2015 року загинули щонайменше 6832 людини і щонайменше 17087 осіб були поранені [3]. Окрім великої кількості людських жертв, слід звернути увагу й на величезну кількість потерпілих від систематичних злочинних посягань на законні права та інтереси мирних громадян, вчинених терористичними угрупованнями на Донбасі.

Так, слід зазначити, що на територіях «ДНР» та «ЛНР», а інколи за її межами, стрімко зростає кількість корисливо-насильницьких злочинів, скоених саме бойовиками. У першу чергу, це пов'язано з перебоями в фінансуванні та з насиченістю кримінальними елементами, які передбувають на так званій службі у підрозділах терористичних організацій. На сьогоднішні набули поширення випадки вчинення масових вимагань терористичними угрупованнями. Підвищена суспільна небезпечність даного виду вимагання полягає в тому, що злочинці не обмежуються майновими вимогами, поєднаними з різними видами погроз, а й застосовують насильство, що є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого та його близьких родичів.

Першими про вимагання терористами ДНР та ЛНР на міжнародні арені заявила Міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch (HRW), яка 2 вересня 2014 р. повідомила про те, що бойовики затримують цивільних осіб, вимагають у них майно та гроші, піддають їх тортурам, використовують як заручників [4]. У 2015 році Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини зафіксували випадки масових катувань та вбивств, викрадення людей, тортур, вимагання грошей терористами так званих Донецьких і Луганських Народних Республік [5].

Станом на 19 червня 2016 року слідчими органів розслідувалось 1907 кримі-

нальних проваджень за фактами вчинення вимагань та інших корисливо-насильницьких злочинів, у яких повідомлено про підозру 573 особам. Зокрема, слідчий відділ Управління СБУ в Харківській області здійснює кримінальне провадження стосовно членів так званої розстрільної групи № 1 НКВД ДНР, які діяли у Дружківці. Учасники цієї групи здійснювали вимагання грошових коштів в сумі 10 000 дол. США у місцевих підприємців, вимагання здійснювалося шляхом погрози фізичної розправи. Наразі відкрито кримінальне провадження за ч. 4 ст. 189 КК України. Головне слідче управління Міністерства внутрішніх справ здійснює розслідування щодо масових вимагань у прихожан протестантської церкви у Слов'янську, в яких бойовики Гіркіна спочатку вимагали кошти «на нужди республики», а потім викрали та після катувань вбили. Також проводиться розслідування резонансного вбивства 17-річного голкіпера краматорської футбольної команди Степана Чубенка. У середині лютого 2016 року росіяни надіслали матері Чубенка голову її вбитого сина. Наразі відомо те, що влітку 2014 він потрапив в полон до бойовиків, пізніше терористи зв'язалися з рідними хлопця та вимагали викуп за нього в розмірі 50 000 \$. У рідних Степана таких грошей не знайшлося, і терористи його вбили [6].

Завдяки ефективному використанню наявних сил та засобів за період проведення Антитерористичної операції було здійснено ряд заходів по виявленню і запобіганню терористичній діяльності на Сході України. Було встановлено, що терористи «ДНР» ввели спеціальні перепустки для підприємців, які ввозять продовольчі товари на територію, підконтрольну бойовикам. В документах, підписаних ватажком бойовиків Олександром Захарченком, терористи вимагають: за разовий пропуск беруть 500 гривень, за постійний – 20% від прибутку, яку отримує підприємець [7]. У районі Антрацита за проїзд цивільного автотранспорту (приватні автомобілі, автобуси, маршрутні таксі) стягується плата в розмірі 100 гривень «на потреби республіки» [8].

У Харкові СБУ ліквідувала міжрегіональне злочинне угруповання, члени якого майже рік тероризували приватних автоперевізників. Члени угруповання «обкладали даниною» та погрожували насильством підприємцям, що здійснюють пасажирські перевезення до тимчасово окупованих територій Луганської області. Більша частина коштів направлялася до підконтрольних терористам «ЛНР» територій. Затриманим членам угруповання повідомлено про підозру за ч. 3 ст. 189 КК України [9].

У Дніпропетровській області затримали бойовика ДНР, який тероризував і вимагав гроші у родин учасників антiterористичної операції. Злочинець вистрілив у вікно квартири співробітника Служби безпеки, який нещодавно повернувся з району проведення АТО. При цьому вимагач свідомо обрав вікно дитячої кімнати, а потім зателефонував до військового та «поцікавився», «не дуєт ли ребенку?». Жертвами злочинця стали також інші родини військових. Біля помешкання

іншого участника АТО злочинець підірвав гранату. За припинення терору він вимагав з кожної родини по 10 тис. доларів. Наразі відкрито кримінальне провадження за ч. 2 ст. 189 КК України [10].

Масові вимагання терористами ДНР та ЛНР в політичній системі ДНР, ЛНР є відносно самостійним елементом управління, підлеглим стратегічним (політичних) цілям, які виступають як специфічний засіб забезпечення життєдіяльності псевдореспублік. Так, з часом всі терористичні угруповання зіштовхуються з тим, що фінансова підтримка з протекційних урядів послаблюється і їм доводиться звертатися до злочинної діяльності як альтернативного джерела доходів, та не є виключенням вчинення таких злочинних дій для власної наживи. Як відомо, основними складовими первинного отримання злочинного капіталу являється торгівля зброею, наркотиками, проституція і вимагання. Як показує дослідження FATF, найбільш поширеними способами, до яких звертаються практично всі терористичні угруповання для фінансування своєї діяльності, є наркобізнес і вимагання [11, с. 81–82].

Крім цього, експерти ООН відзначають ще одну специфіку вчинення вимагань терористичними угрупованнями на Донбасі: поступове збільшення кількості терористичних угруповань за рахунок їх об'єднання з елементами місцевої організованої злочинності. Масове захоплення зброї терористичними угрупованнями дає можливість її подальшого використання з метою вчинення систематичного вимагання фінансових та матеріальних ресурсів у цивільних громадян, тому слід констатувати, що поступово стираються пени відмінності між тероризмом та вимаганням.

Можна дійти висновку про те, що доцільно виділити три види злочинів, які вчиняються терористичними угрупованнями в Україні: 1) вимагання, які вчиняються на окупованій території; 2) вимагання, які вчиняються в районі проведення антiterористичної операції; 3) вимагання, які вчиняються в інших регіонах України.

Вимагання, які вчиняються в інших регіонах України терористичними угрупованнями, розслідаються в загальному порядку досудового розслідування.

Вимагання, які вчиняються в районі проведення антiterористичної операції, розслідаються відповідно до закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антiterористичної операції», який передбачає заходи правового реагування в районі проведення антiterористичної операції та вимагає здійснення досудового розслідування у формі «спеціального кримінального провадження».

Що ж стосується тимчасово окупованих територій, то на сьогодні питання досудового розслідування даної категорії злочинів залишається відкритим.

Вказане вище дає змогу зрозуміти, що сьогодні Україна перебуває в надзвичайно складних умовах. Зрозуміло, що вимагання – це зовсім не новела, проте існуюча методика розслідування цього суспільно-небезпечного діяння досить застаріла і не відповідає реаліям сучасності. Однією з глобальних проблем

досудового розслідування виступає саме місце вчинення вимагань – територія ДНР та ЛНР, яка знаходиться під юрисдикцією України (тобто на ній діють норми права України), проте є одночасно і окупованою територією, що становить перешкоду в здійсненні ефективного та повного розслідування даного виду злочину. Тому сьогодні актуальною є комплексна розробка криміналістичного аспекту розслідування вимагань на базі нового законодавства, практика його застосування та діяльності із запобігання цих злочинів.

Як показує слідчо-оперативна практика, на сьогоднішній день перед правоохоронними органами, які здійснюють розслідування даної категорії злочинів, виникають такі проблеми: 1) проведення досудового розслідування в особливому порядку в складних умовах; 2) недостатність чіткої інформації про вчинений злочин; 3) відсутність нових методик розслідування вимагань, що вчиняються в сучасних умовах; 4) застаріла технічна база для проведення належного розслідування.

Першочерговою проблемою, яка виникає перед правоохоронними органами та перешкоджає ефективному досудовому розслідуванню даної категорії справ, є досить складний процес здійснення досудового розслідування, надзвичайно небезпечні умови для проведення слідчих та слідчо-розшукових дій, а також, зважаючи на те, що вимагання, які вчиняються терористичними угрупованнями, відрізняються один від одного великою кількістю різноманітних способів їх вчинення та наслідками, – відсутністю достатньої кількості слідів злочину.

Що стосується інформації про вчинення вимагання терористичними угрупованнями, то вона здебільшого надходить до правоохоронних органів у вигляді заяви чи повідомлення як в усній, так і в письмовій формі. Але, враховуючи відсутність на окупованих територіях державних та правоохоронних органів, на сьогоднішній день єдиною можливістю для громадян, що проживають на окупованих територіях, повідомити про злочинні посягання терористів є виїзд з тимчасово окупованої території для подальшого звернення до перенесених територіальних правоохоронних органів в інші адміністративні одиниці України. Але й це зробити досить складно, тому багато злочинів терористів залишаються латентними. Навіть у тому випадку, коли потерпілим вдалося це здійснити, між часом вчинення злочину та часом повідомлення про нього утворюється величезний часовий розрив. Така ситуація значно затримує, уповільнює та ускладнює процес досудового розслідування даного роду вимагань.

Відповідно до ст. 214 КК України досудове розслідування розпочинається з внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). І навіть тут не обходитьсь без певних труднощів. Підставою внесення відомостей до ЄРДР та надання попередньої кваліфікації злочинному діянню за ч. 1 ст. 258 КК («Терористичний акт») є надходження до правоохоронного органу заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, яке містить фак-

тичні данні, а саме безсумнівні відомості про застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, а також погрозу вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Але чи завжди описані дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 258 КК України? Для відповіді на це питання слід звернутися до об'єктивної сторони ч. 1 ст. 258 КК, бо саме вона дає змогу правильно здійснити кваліфікацію суспільно-небезпечних дій. Слідчий перед внесенням відомостей до ЄРДР має визначитися з такими елементами об'єктивної сторони, як спосіб вчинення та суспільно-небезпечні наслідки злочинного посягання.

Досліжується гіпотеза та диспозиція ч. 1 ст. 258 КК України та положення ч. 2 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», де передбачені такі способи вчинення терористичного акту: 1) захоплення заручників; 2) вбивства; 3) тортури; 4) вибухи або підпали; 4) погрози та залякування населення або вчинення інших злочиних дій. Тобто перелік способів вчинення терористичного акту є невичерпним.

Враховуючи це, можна зробити висновок, що об'єктивна сторона ч. 1 ст. 258 КК України частково відповідає об'єктивній стороні ч. 3 та ч. 4 ст. 189 КК України. Отже, в цьому випадку перед слідчим в деякій мірі виникає конкуренція спеціальних норм особливої частини КК України. Певне світло на вирішення цієї проблеми пролито в підпункті п. 3 ч. 3 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», в якому зазначено, що у разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених іншими статтями КК України, відповіальність за їх вчинення настає відповідно до Кримінального кодексу України. Але, на погляд автора, усі випадки вчинення терористами вимагань, які підпадають під кваліфікуючі ознаки ч. 3 та ч. 4 ст. 189 КК України, слід кваліфікувати саме як вимагання. У даній ситуації існує два можливих варіанта розвитку подій, і все залежить від того, що є первинним, а що є похідним. Вчинення терористичними угрупованнями систематичних, масових, поєднаних з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або із заподіянням тяжкого тілесного ущадження, таких, що завдають майнової шкоди у великих розмірах та особливо великих розмірах вимагань слугує способом залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; в цьому випадку вимагання виступає одним із способів досягнення цілей, які стоять перед терористичним актом, і дане злочинне посягання слід розглядати як вчинення терористичного акту і кваліфікувати за ч. 1 ст. 258 КК.

Друга ситуація є такою: терористи з об'єктивної сторони звиняють злочин, нібито сховий на терористичний акт: вчинення вибуху,

підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіюють значної майнової шкоди, а також погрожують вчиненням зазначених. Але в цьому випадку саме насильство або погроза нам виступають конкретним засобом впливу лише на потерпілих, спонукаючи їх до потрібної для терористів поведінки, щоб останні могли отримати певну матеріальну вигоду для себе і задоволити свої матеріальні потреби. У цьому випадку вимагання виступає лише як джерело фінансування терористичних угруповань. Тому ці діяння слід кваліфікувати за ч. 3 або ч. 4 ст. 189 КК України.

Такий підхід до даної ситуації має дуже важливе значення. В залежності, має місце чи терористичний акт, чи вимагання, буде проводитись і різний процес розслідування, що характеризується неоднаковими методами, способами і засобами, також будуть й різні суб'єкти розслідування. Але й тут не так просто, враховуючи невелику кількість точної інформації, географію вчинення даного виду злочинів, суб'єктів вчинення, а також обмежені можливості проведення досудового розслідування, зробити правильні висновки про кваліфікацію злочинного посягання. У процесі розслідування вимагань слідчому слід виходити із предмета доказування по кримінальному провадженню. Типові обставини, що підлягають з'ясуванню в перебігу розслідування вимагань, які вчиняються терористичними угрупуваннями, передбачені в ст. 91 КПК України.

На жаль, сьогодні немає чітких, науково розроблених типових програм дій слідчого при виявленні вимагань, які вчиняють терористичні угруповання. Правоохоронні органи, які виконують свої службові обов'язки з розкриття та розслідування злочинів терористичного походження на сході України, повсякденно зіштовхуються з відсутністю єдиної методики розслідування даних злочинів.

Крім цього, проблеми досудового розслідування вимагання, вчиненого терористами, пов'язані: 1) зі складністю або неможливістю виявлення слідів, які вказують на причетність певних осіб до вчинення терористичного акту (сліди можуть бути знищені вибухом, пожежею, в результаті паніки серед потерпілих, свідків, а в окремих випадках – і учасниками слідчого огляду, які не звернули на них уваги і не дослідили їх належним чином); 2) зі складністю установлення мети та мотиву підозрюваного у випадках, коли не було висунуто прямих погроз або якихось вимог до вчинення попереднього насильства; 3) з протидією розслідуванню з боку терористів-вимагачів, від намагань перешкоджати кримінальному провадженню аж до погроз вчинити повторні терористичні акти, якщо не будуть виконані їх вимоги. Усі ці складнощі необхідно враховувати під час планування початкового етапу розслідування терористичного акту.

Як показує міжнародна практика протидії злочинам, пов'язаним з тероризмом, ефективність розслідування злочинів терористів, у першу чергу, вимагає пошук, збір, систематизацію та аналіз відомостей та різного роду інформації про діяльність терористичних угрупувань. Враховуючи ситуацію, яка

склалася на сьогоднішній день, найбільш вірогідними джерелами даної інформації можуть слугувати: 1) зовнішні: матеріали масової інформації, відомості, які надходять з різних органів влади та управління, військових підрозділів, підприємств та підприємців, транспортних організацій; 2) внутрішні: справи оперативного обліку за фактами масового захоплення вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв; справи оперативного обліку за фактами кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї; розшукові справи на розшукуваних злочинців; колекції балістичного обліку Експертної служби МВС України.

Також слід зазначити, що належна організація початкового етапу розслідування, зокрема при визначенні типових слідчих ситуацій та алгоритмів їх розв'язання, є запорукою ефективного розслідування вимагань. Як вже було зазначено вище, на сьогодні в Україні відсутня окрема криміналістична методика проведення досудового розслідування вимагань, що вчиняються терористичними актами, а тим більше розслідування вимагань, вчинених терористичними угрупованнями. Тому правоохоронні органи при розслідуванні вимагань терористами використовують загальну криміналістичну методику розслідування корисливо-насильницької злочинності, а не конкретну розроблену методику розслідування даного виду вимагання.

Найбільш типовими слідчими ситуаціями, які виникають на початковому етапі розслідування вимагань, є: 1) вихідні дані про вимагання надійшли від потерпілого або інших осіб після пред'явлення майнових вимог; 2) відомості про вчинений злочин надійшли від потерпілого або інших осіб після передачі майна вимагачам; 3) повідомлення надійшло від потерпілого або інших осіб після затримання вимагачів на гарячому; 4) інформація про вчинене вимагання отримана в ході розслідування інших злочинів [12, с. 234].

В усіх без виключення слідчих ситуація початковий етап розслідування розпочинається з дослідження посткримінальної ситуації. Посткримінальна ситуація виражається в наслідках та слідовій картині злочину. Під слідовою картиною злочину потрібно розуміти реальну слідову обстановку на конкретний момент часу, що відображає та зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину і особу, яка вчинила його в даній обстановці [13, с. 102]. Досліджуючи слідову картину злочину, слідчий встановлює обстановку та спосіб вчинення, а досліджуючи спосіб злочинної поведінки, – інші обставини злочину та особу злочинця. У слідах, що залишаються в результаті вчинення вимагання, виявляються ознаки, що дозволяють з'ясувати подію злочину і осіб, що його скили, повторність (серййість) діянь, злочинні навики і звички винних та ін. [14, с. 145].

Вчинення вимагання призводить до виникнення найрізноманітніших слідів, які разом з іншими джерелами інформації дозволяють правильно вибирати засоби і методи для розслідування. Дії вимагачів у матеріальному

середовищі відображаються в таких слідах: а) матеріальних; б) ідеальних.

Під матеріальними слідами злочину слід розуміти усі об'єкти матеріального середовища, які стали об'єктом впливу злочинних дій, у тому числі засоби та предмети вчинення злочину. Матеріальними слідами вимагання є: 1) сліди, які утворюються на предметі вимагання (відбитки пальців чи інші біологічні сліди людини на гроши, помічених спеціальним хімічними речовинами); 2) сліди на знаряддях злочину, сліди на зброї, на паяльниках, прасках чи інших електроприладах); 3) сліди на предметах, що виступають засобами зв'язку (телефонах, комп'ютерах, раціях, радіостанціях, засобах поштового зв'язку); 4) сліди на предметах спостереження та контрспостереження за потерпілим (біоноклях, радіо, мікрофонах, локаторах, засобів для зняття інформації); 5) сліди на допоміжних предметах (формі працівників поліції, військових, посвідченнях правоохоронних і державних органів); 6) сліди на гроших та інших цінностях, отриманих злочинним шляхом.

Враховуючи обстановку вчинення вимагань, найбільш поширеним є випадок, коли погрозливі вимоги, а також подальший зв'язок з потерпілим, його родичами чи близькими вимагачі здійснюють через телефон. У даному випадку матеріальним слідом злочину виступає аудіозапис розмови, а за його відсутності – роздруківка телефонних розмов потерпілого із злочинцями. Але найбільшою проблемою є те, що ідентифікувати номер, зробити роздруківку та встановити прослуховування телефонів вимагачів неможливо. Це пояснюється тим, що: 1) терористи використовують, як правило, стартові пакети телефонних операторів Російської Федерації, а, як відомо, російський уряд відмовляє українським правоохоронцям у доступі до їхньої телефонної бази даних; 2) терористи використовують новітні російські технології контролю прослуховування та захисту персональних даних, яких немає в Україні.

Вирішити дану проблему можна завдяки способу фіксації даних переговорів, а їхнє подальше прослуховування здійснити лише за допомогою використання сучасного обладнання радіоперехоплення переговорів, що ведеться з використанням супутників. Супутники вловлюватимуть найменші електромагнітні коливання з інших геостаціонарних супутників, через які здійснюються регіональний телефонний зв'язок, електронна передача даних, тому, пролітаючи на величезній висоті, вони фіксуватимуть всі електронні сигнали в провідному й ефірному зв'язку. Ці сигнали потім розшифруватимуться в потужних електронно-обчислювальних центрах. Крім цього, супутники-шпигуни постійно і з різною швидкістю змінююватимуть позицію, а зафіксувати їх буде дуже складно. Вони і зніматимуть без проблем з інших супутників усю потрібну інформацію.

Станом на 2016 рік найбільш потужну систему радіоперехоплення має Агентство національної безпеки США, яке використовує глобальну систему підслуховування і перехоплення даних під назвою «Ешелон».

Що стосується України, то на сьогоднішній день не існує не тільки компетентних органів, які б здійснювали дані операції, а навіть таких супутників, які б мали змогу виконувати радіоперехоплення телефонних переговорів, факсів, електронної пошти, чатів в інтернеті, груп новин тощо [15].

Ст. 189 КК України визначає моментом закінчення злочину висловлення погрозливих вимог. Погрозливі вимоги повинні відповідати критеріям реальності і достатності, тому при висловленні погроз, здійснених через телефон на території ДНР і ЛНР, єдиною можливістю встановити, що погроза підпадає під ст. 189 КК України, можливо лише за допомогою запропонованого прослуховування.

Наступним матеріальним слідом вимагання, враховуючи суб'єктів вчинення, виступає зброя, боєприпаси та засоби насильницького впливу на потерпілого. Це пояснюється тим, що терористи у своїй злочиній діяльності, як правило, використовують одну і ту саму зброю, деколи навіть іменну, крім того, майже завжди одного і того ж походження. Керуючись цим, можна сміло заявити, що майже всі терористи, хоч один раз, але все ж «засвітили» свою зброю.

Самостійну проблему складає ефективність перевірок за електронною кулегільзотекою. Досвід формування електронних гільзотек свідчить про необхідність розробки для всіх користувачів єдиних правил запису та структурування електронних баз даних. У теперішній час основна увага приділяється вдосконаленню технічних характеристик автоматизованих балістичних ідентифікаційних систем (далі – АБІС). Наприклад, більшість сучасних автоматизованих балістичних ідентифікаційних систем («POISC», «EvoFinder», «Alias», «IBIS» та ін.) забезпечені технологічними рішеннями, які дозволяють отримувати тривимірні зображення (оптичні сканери, програмні алгоритми, механічні та оптичні профілометри, наприклад, в АБІС «IBIS» – Integrated Ballistic Identification System, в модулі перевірки куль – BulletTrax3D), отримувати матриці профілю, що дозволяє точно описати конструктивні особливості бойку ударника та відображувача, а також особливості обробки патронного упору [16, с. 193]. До того ж, задля подальшої реконструкції застосування зброї під час вимагань в базах даних мають фіксуватися відомості щодо місця виявлення слідів застосування вогнепальної зброї та інших слідових комплексів з чіткою орієнтацією до епізодів злочину.

Слід також зазначити, що на сьогодні досить перспективним для розслідування даних вимагань можуть бути технології 3D-моделювання. Так, технології 3D-моделювання можуть допомогти відтворити місце злочину в залі суду. Для цього може використовуватись технологія тривимірного моделювання та анімації, яка широко застосовується в сучасній кіноіндустрії. Наприклад, інструментарій, розроблений спеціалістами з Управління мультимедійної судово-медичної експертизи (Multimedia Forensic Unit) в Глазго, дозволяє з високою точністю реконструювати місце злочину, а також моде-

лювати тіла жертв для демонстрації поранень, нанесених вогнепальною та холодною зброєю, слідів побоїв та катувань. Завдяки сучасним 3D-технологіям сторони кримінального провадження, суддя (суд), присяжні зможуть «перенестись» на місце злочину та побачити, як відбувалося вимагання на власні очі. Таке рішення забезпечить можливість наочного подання речових доказів у суді. Судді та присяжні будуть позбавлені від необхідності вивчення довгих текстових описів та вислуховування показань свідків.

Що ж стосується ідеальних відображень, то ідеальні сліди – це сліди у свідомості людини, що являють собою специфічну форму вищого рівня психічного, вибіркового відображення, здійсненого в чуттєво-раціональній формі, в результаті якого формується відносно адекватний, суб'єктивно-об'єктивний «відбиток» – уявний образ у пам'яті людини, заснований на раніше сприйнятій інформації, та є формою збереження відповідної інформації. До них відносяться суб'єктивні образи, уявні копії матеріальних речей, фактів подій, проміжків часу, збережених у пам'яті людини [17, с. 126].

Як показує судова та слідча практика, в даний час матеріальні джерела інформації при розслідуванні терористичних вимагань використовуються вкрай рідко. Як правило, до правоохранительних органів доходять тільки показання потерпілих та свідків. Тому ідеальні сліди в цьому випадку відіграють подвійну роль. На думку автора, для оптимізації використання ідеальних слідів вимагання слід досить потужно модернізувати існуючі способи доказування та впроваджувати нові. Враховуючи те, що ідеальні сліди – це об'єктивний «відбиток», уявний образ у пам'яті людини, заснований на раніше сприйнятій інформації та який є формою збереження відповідної інформації, то найбільш доцільно їх отримувати за допомогою психофізіологічної експертизи.

Виходячи з того, що предметом психофізіологічної експертизи є фактичні данні, що містяться в пам'яті людини, то найбільш доцільно їх отримувати за допомогою «поліграфа».

Враховуючи зарубіжний досвід, «поліграф» відіграє важливе значення в роботі суб'єктів розслідування і дає можливість: перевірити показання підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, виявити винних осіб з групи підозрюваних, прояснити невідомі деталі кримінального провадження.

Сьогодні використання поліграфа в Україні можливо здійснювати на підставі «Інструкції щодо застосування комп'ютерних «поліграфів» у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України», затвердженою Наказом МВС України від 28 липня 2004 року № 842. Тому досить актуальним залишається закріплення поліграфа як способу доказування.

Психофізіологічну експертизу за допомогою проведення поліграфічного тестування, на думку автора, рекомендується проводити в наступних випадках: 1) за наявності суперечностей у свідченнях учасників процесу; 2) при суперечності між свідченнями та іншими доказами в провадженні; 3) у разі відсутності

речових доказів; 4) для супровідного аналізу показань учасників кримінального провадження [18, с. 334–336].

Крім того, слід звернути увагу ще на одну проблему, пов’язану з розслідуванням даного виду злочинів: якщо слідчий отримує важливі відомості щодо обставин вчиненого злочину від оперативного підрозділу, то ці дані не можуть слугувати доказами у кримінальному провадженні без ретельної перевірки їх шляхом проведення слідчих дій. Вони можуть бути використані в процесі доказування лише тоді, коли будуть відповідати вимогам, що пред’являються до доказів кримінальним процесуальним законодавством, а саме мають бути належними і допустимими.

Тому без перебільшення можна сказати, що на цьому найбільш відповідальному і складному проміжку досудового розслідування виконується основна частина роботи з розкриття злочину.

Висновки. Отже, за період проведення Антитерористичної операції на Сході України стрімко зросла кількість корисливо-насильницької злочинності, що пояснюється тим, що для терористичних угруповань ДНР і ЛНР це є альтернативним засобом для існування їх псевдореспублік. На сьогоднішні перед правоохоронними органами першочерговим завданням стоїть вирішення основних проблем, які виникають при розслідуванні та впровадженні нових методик для розслідування сучасних вимагань. Запропонована новизна у вигляді використання радіоперехоплення телефонних сигналів, використання поліграфа та 3D- моделювання зробить більш реальною можливість розслідувати вимагання на окупованій території. Ситуація щодо розслідування вимагань, що вчиняються терористичними угрупуваннями, є вкрай важкою. Проте із закріпленим на законодавчому рівні запропонованих способів доказування та з впровадженням методики розслідування вимагань, що вчиняються терористичними угрупуваннями на сході України, покращиться та полегшиться діяльність органів досудового розслідування у процесі розслідування, запобігання і протидії вимагань, які вчиняються терористами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дорошенко А.І. Терор і тероризм / А.І. Дорошенко // Політика і час. – № 8–9, 1997. – 29 с.
2. Будницкий О.В. Терроризм в Российской освободительном движении : идеология, этика, психология (вторая половина XIX – начало XX в.) / О.В. Будницкий. – М., 2000. – 289 с.
3. Сесіль Пуйї // Управління верховного комісара (УВКПЛ) ООН з прав людини. Ситуація в Україні: Ріановини Україна. – червень 2015 р.
4. РБК-Україна // Human Rights Watch заявляє про катування цивільних осіб з боку бойовиків ДНР і ЛНР. – 01.09.2014.
5. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2015 р. // Управління верховного комісара Організації Об’єднаних Націй з прав людини. – пер. оп. докум. нап. анг. мов.
6. Інформаційно-аналітичний центр Національної Безпеки України // Правоохоронці розслідують злочини терористів проти мирного населення Донбасу. – 25.09.2014.
7. Українська правда // Бойовики «ДНР» узаконили здирництво: вимагають по 500 гривень за перепустки. – 3 січня 2015 р.
8. Соцпортал // ЛНР вводить «платний пропускний режим» на блокпостах. – 23.12.2014.
9. Депо Харків // У Харкові СБУ ліквідувала міжрегіональне злочинне угрупування, члени якого майже рік тероризували приватних авто перевізників. – 28 квітня 2016.
10. Тиждень.ia // СБУ затримали мешканця Донеччини, який тероризував родини військових АТО в тилу. – 10 лютого 2016.
11. Драній В.В. Фінансування тероризму і відмивання коштів / В.В. Драній // Юридичний вісник. – № 4(21). – 2011. – 90 с.
12. Рижаков А.П. Расследование вымогательств / А.П. Рижаков. – М., 1997. – 336 с.
13. Васильев А.Н. Планирование расследования преступлений / А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович. – М., 1957. – 153 с.
14. Белкін Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р.С. Белкін. – М. : Юрид. лит., 1988. – 304 с.
15. Грицик Ю. Підслухати особу № 1. Нововолинськ у фотографіях / Ю. Грицик // Експрес. – № 120(7221) 31 жовтня – 7 листопада 2013 р.
16. Гіверц П.В. Сравнительный анализ перспектив применения в судебно-баллистической идентификации микроскопов различных систем / П.В. Гіверц, Г. Охерман, Л. Бокобза, Б. Шехтер // Известия Саратовского университета. Серия Экономика. Управление. Право. – Ч. 2. – Вып. 1. – 233 с. 17.
17. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) / В.П. Бахин. – К., 2002. – 268 с.
18. Матеріали XIX Звітної студентської конференції (14 травня 2016 р., м. Одеса): у 3 т. – Т. 3 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса : Юридична література, 2016. – 528 с.